

ISSN 2300-1062

SPHERES OF CULTURE

Volume III

Lublin 2012

Людмила Златогорська. «Трагічне світовідчуття» як внутрішній стан героїв у драмі Лесі Українки <i>Камінний господар</i>	157
Анна Ільків. Поетика епістолярної прози Михайла Коцюбинського (На матеріалі листів до дружини)	165
Оксана Гальчук. Між “жерцями” і “блазнями”: до формування неоромантичної інтерпретації античного тексту	171
Роксолана Жаркова. Графо-гіно-само-репрезентація як теоретична проблема жіночого письма українського Модерну	180
Ігор Розлуцький. Польсько-українські естетичні взаємовпливи крізь призму літературно-критичного доробку Миколи Євшана	187
Марина Сироватська. Мітологема землі в однойменній п’єсі Єлисея Карпенка	193
Ірина Дмитрів. Танатологічні візії у творчості Богдана Ігоря Антонича	201
Наталія Мочернюк. Діалог мистецтв у творчості Івана Крушельницького	209
Лідія Прокопович. Образ-символ <i>вітер</i> в поетичному дискурсі Євгена Маланюка	218
Тетяна Яровенко. Кіровоградська школа маланюкознавства: історія та сучасність	225
Олександр Вешелені. <i>Тодір Сокір</i> Галини Журби та <i>Перша любов</i> Зосима Дончука крізь призму явища плагіяту	234
Лідія Кавун. Іронія як художня форма мислення у прозовому тексті 20-х років XX століття	242
Любомир Сеник. Творча особистість у тоталітарному режимі	250
Наталія Ксьондзик. Індивідуальна й національна ідентичність у соцреалізмі в Україні (1950–1960)	259
Олег Рарицький. Мемуарний портрет Бориса Нечерди як віддзеркалення епохи	268
Катерина Кривопишина. Антитоталітарний дискурс прози Василя Захарченка	278
Наталія Глушковецька. Українська літературна клясика давньої та нової доби в епістолярних літературознавчих оцінках Василя Стуса	286
Світлана Гірняк. Соціолект галицької інтелігенції кінця XIX – початку XX століть	293

Oleh Rarytskyi

**THE MEMOIR PORTRAIT OF BORYS NECHERDA
AS A REFLECTION OF THE EPOCH**

Ivan Ohiyenko Kamyanets-Podilsk National University, Ukraine

Олег Рарицький

**МЕМУАРНИЙ ПОРТРЕТ БОРИСА НЕЧЕРДИ
ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ЕПОХИ**

Abstract: The article contains the memoirs about Borys Necherda on the material of which a line is traced around the model of the writer's memoir biography. It is formed in the light of corporate recollections which enabled reflecting the essence of the author's self-consciousness defining his psychological states, emphasizing his preferences and tastes that, to different extent, affected the author's poetry and determined his individual style. The attention is focused on the writer's participation in the movement of the 1960^s and his creative contacts with its representatives. In the theory of literature such memoir materials are valuable because they give an opportunity to detail author's biography, to avoid the temptation to hyperbolize his name or to place obstacles in the way of idealization. The principle of collaging allows to focus on heterogeneous data set the non-distorted image of B. Necherda in the epoch context, to trace his creative evolution, the circle of communication, to distinguish his individual features.

Keywords: memoirs, reminiscences, portrait, the men of the 1960^s, the movement of the 1960^s

Різноманітність творчості поета-шістдесятника Бориса Нечерди і по сьогодні залишається абсолютно не прочитаною. Наразі відсутні комплексні монографічні дослідження його доробку, бракує тематичних критичних розвідок про його творчість, недостатньо повно висвітлена й художня біографія мистця. Попри спорадичні дослідження спадку письменника, літературознавча наука все ще знаходиться на підступах до осягнення його мистецького феномену. Якщо поетична спадщи-

на Нечерди частково здобула літературознавче висвітлення, то проза фактично перебуває поза увагою дослідників. Важко скласти й цілісне уявлення про мистецький набуток письменника, оскільки чимало з його доробку залишається не надрукованим – у рукописах неопрацьованими зостаються його твори в архіві Одеського літературного музею, окремі зберігаються у приватних колекціях. Літературознавчу нечердіяну останніх років становлять поодинокі дослідження, В. Саєнко [4],

М. Слабошпицького [5], Т. Федюка [7] та ін., однак цих праць надто мало для оцінки його творчості.

У добу хрущовської відлиги та дещо пізніше (саме в цей час Б. Нечерда входив у літературу) його рання поетична творчість здобулася на високі критичні оцінки знакових у шістдесятництві І. Дзуби, І. Світличного, В. Стуса, які долучили його до першорядних українських поетів. У роки ідеологічних заборон вона вимушено злокалізувалася в масштабах одеського культурницького середовища (зрідка про неї йшлося у працях А. Макарова, М. Малиновської, О. Никанорової) й висвітлювалося у дослідженнях Г. В'язовського, І. Дузя, Є. Прісовського, С. Стриженюка, І. Рядченка, В. Фащенко та ін.

У значній мірі доповнити грані мистецької сутності Б. Нечерди, виразити його профіль у контексті епохи допоможуть колективні спогади про поета, які вийшли друком в одеському видавництві "Маяк" під назвою *Я жив як міг, я не лукавив...* Створені найближчим оточенням, вони наповнені винятковим інтимним змістом, оскільки торкаються моментів особистісного і творчого життя автора, які у цілому невідомі широкому читацькому загалу, проте є цінним джерелом для прочитання його неспотвореної біографії.

Збірка спогадів про Б. Нечерду кваліфікується як метажанрове синкретичне поєднання текстів різного художнього ґатунку, в яких у діяхронному зрізі крізь призму соціально-політичних обставин нескладно осягнути постать автора як одного з чільних представників літературного-мистецького шістдесятництва, означити модуси його світорозумін-

ня, самоствердження й себевияву, окреслити культурологічний, історіософський, натурфілософський тощо виміри творчого світу автора. Навколо цих магістральних концептів, які достатньою мірою виявляють його Я-центричність, у спогадах зримо прочитуються вподобання і захоплення мистця, коло його мистецьких зацікавлень, увиразнюються риси характеру, рефлексії на зовнішні впливи, що дозволяє структурувати цілісний (не лише літературний) портрет автора у контексті епохи.

Як і належить колективним мемуарним збіркам, їхня автура досить-таки розмаїта – друзі із близького оточення, колеги-журналісти, письменники, родичі. У спогадах кожен із етапів поетового буттєтривання представляється по-різному. Через значний часовий відтин бракує тут свідчень очевидців дитячих і юнацьких літ, цілковито відсутня інформація про ярешківський, гур'ївський, рівненський та олександрійський періоди його життя, відомості про які здебільшого черпаємо з поетової автобіографії, епістолярію та з інтерв'ю на запити засобів масової інформації. Неповним видається київське мистецьке коло, представлене лише іменами І. Жиленко, П. Засенка, Б. Олійника, П. Перебийноса. Натомість найрозлогішим постає одеське інтелектуальне середовище, адже спогади авторів із цієї доби виявляють найтриваліший етап із життя Б. Нечерди і засвідчують його творче зростання, становлення й утвердження як поета, вказують на мистецькі уподобання, зазначають драматичні моменти у його долі, життєві колізії особистісного характеру і, що найголовніше, деталізують

подробиці останнього періоду життя, надзвичайно важливі для уточнення його життєпису. Мемуарні свідчення про поета і його час залишили письменники В. Рутківський, В. Колодій, В. Гаранін, В. Горст, М. Палієнко, В. Рябий, Д. Шупта та ін. Є тут і персоналії, віддалені від творчо-інтелектуальної праці, що є свідченням різновекторності світоглядних зацікавлень автора і широкого кола його особистісних контактів.

Матеріали книги різняться мистецькою якістю (їх легко членувати на художні та нехудожні) й жанровими ознаками. Серед різновидів мемуарного жанру віднаходимо нариси, замальовки, літературні портрети, есеї, зустрічаємо навіть такі малопродуктивні у мемуаристиці форми як репортаж тощо. У цьому ґенологічному розмаїтті крізь призму суб'єктивних оцінок авторів окреслюється творчий профіль автора, доповнений деталями особистісного характеру.

Збірники спогадів зі значною кількістю автури мають свої специфічні особливості, чим різняться від об'ємних за змістом письменницьких мемуарів. Однією із ознак таких документальних різновидів є *колективне або збірне портретування*, яке на відміну від розлогих портретних характеристик, наявних у великих художніх полотнах, дає змогу у різнобаченнях сфокусувати погляди на письменницьку постать. Як правило, характеристики при цьому збігаються, автори спогадів зазвичай під спільним кутом зору підходять до оцінки особи, взаємодоповнюючи один одного незначними штрихами, що в сукупності дозволяє бачити збірний портрет мистця. Для такого

оприявлення спрацьовує мозаїчний підхід, коли із різнорідних матеріалів вимальовується її узагальнений образ, який постає як об'єкт мемуарного нарративу. Хронотопічні рамки почасти змінюють особу, на це теж реагують автори спогадів, характеризуючи письменника у різних часових площинах. Із цих міркувань як влучний приклад сприймається портретний образ Б. Нечерди, який до певної міри залишається незмінним упродовж життя: "Середнього росту (може, й нижче), стрункий, худорлявий, обличчя смагляве, монголоїдне (про що і сам він говорив з іронією)" (В. Захарченко) [9, 218]; характерний для нього «невисокий зріст і худорлявість» (О. Маландій) [9, 255]; "Худенький, середнього зросту, він міг би справити враження звичайного одесита, якби не уважні і водночас закриті для співрозмовника очі, які незбагнено доповнювали, щось додавали до сказаного ним" (Д. Шупта) [9, 308]. Здебільшого через епітетні характеристики автори спогадів завдяки портретуванню як художньому прийому дозволяють індивідуалізувати письменницьку постать.

У спогадах про Нечерду виявляємо ознаки портретного нарису як одного із різновидів портрету із акцентуацією на конкретних індивідуальних рисах характеру мистця. Поет тут постає абсолютно не пристосованим до вимог часу. Завважуємо, що був він зовсім байдужим до матеріальних вигод, не гнався за титулами і славою. Проте в неординарних ситуаціях, коли поставав перед проблемою вибору, проявляв твердість і непоступливість. Мав складний, на перший погляд, характер, хоча за цією оболонкою проглядалася вну-

трішня шляхетність, вроджена інтелігентність. Мистець залишався непізнаним, як у житті, так і в творчості. Зі спогадів його образ постає як психологічний тип людини-інтроверта, заглибленого в себе, у свій внутрішній світ, відсторонений від зовнішніх впливів і вибудований на власних роздумах, емоціях і переживаннях. Про його неординарну сутність найточніше висловився поет П. Перибийніс: “Намагаюся віднайти хоч крапельку схожості з його поезією. Та Господи! Та ж цей Нечерда не схожий навіть на... Нечерду! То м'який, ліричний. То жорсткий, іронічний. То якийсь і зовсім наче незбагненний” [9, 268]. Сприймається він як егоцентрична особистість, із самобутнім світосприйманням і світорозумінням.

І. Жиленко, характеризує у своїх спогадах Б. Нечерду крізь призму двох хронотопічних пластів, викидає з пам'яті образ-кадр – хворого, немічного, змученого життям чоловіка, з яким зустрічалася напередодні його смерті в ірпінському будинку письменників. Натомість “Лишився лише образ молодого, стрімкого, веселого Бориса, з яким я познайомилась десь на початку 1965 року в київському журналі “Ранок”, де я на той час працювала” [9, 201]. П. Засенко зауважує поетову стоїчну витривалість, його нездатність пристосуватись до вимог часу: “За вдачею козак-одчайдух, заводій. Ненавидів приниження в інших і сам не принижувався” [9, 206]. В. Колодій акцентує на тонкій внутрішній природі Б. Нечерди, моделює його психологічний портрет: “Борис, природно, брав усе близько до серця, гостро реагував, часто, не озираючись, показував

привселюдно слова беззастережного осуду на адресу верхів та урядової ієрархії” [9, 222]. Марта Десенко, літредактор одеської “Комсомольської іскри”, звертає увагу на його манеру одягатися, на незвичну для пересічної советської людини зовнішність: “У той час Борис носив джинси (вони тільки-но входили в моду), підперезані широким шкіряним ременем з морською пряжкою. Джинсами пишався страшенно, бо були вони неабиякі, а справжні, “штатські” (із самих Штатів!). Загалом хлопцем він був чепурним і охайним” [9, 195].

В колективних збірниках під кутом бачення різних авторів індивідуалізуються прикметні риси, характерні певній особі, заґрунтовані на міметичних домінантних характеристиках. У спогадах про В. Підпалого на виразну ознаку його зовнішності вказують очі, для М. Коцюбинської характерний особливий тембр голосу, а для Нечерди – це рукостискання, за яким, як стверджує літературознавець В. Полтавчук, його “можна було впізнати серед найтемнішої ночі, серед тисяч людей...” [9, 269]. Окрім цього, автори спогадів відзначають унікальну природжену пам'ять поета й придатність до вивчення мов, що визначає його індивідуальний образ.

Збірний портрет Б. Нечерди стає можливим завдяки методу колажування, тобто можливості викадровування окремих характеристик із загального мемуарного масиву, коли завдяки різнобаченням людей, неоднаковою мірою причетних до нього, складається багатобічна характеристика мистця – його зовнішності, індивідуальності, що засвідчує неповторність людини, характеризує її внутрішній світ, виявляє естетичні

смаки. У колективному баченні увіражняється психологічний портрет поета, його особистісні й творчі інтенції, спроможні скласти повноцінну картину його буття, що переконливо доводить здатність літератури факту фіксувати найдрібніші деталі про життєтворчість письменника.

Спогади – унікальний матеріал для наукового структурування життєпису письменника. Тут віднаходимо деталі, які суттєво доповнюють узвичаєну біографію письменника, спростовують усталені погляди на певні події і явища з його життя, уточнюють і мотивують їх. У колективних збірниках крізь різнорідний мемуарний матеріал прочитуються важливі біографічні факти, які характеризують особистість у реальних життєвих ситуаціях, чим пояснюють її психічні стани, віддзеркалені у конкретних буттєвих обставинах.

П. Засенко акцентує увагу на роках навчання поета в Одеському інституті інженерів морфлоту. Автор спогадів наголошує, що в письменницькому довіднику наявна інформація, що саме у цьому закладі Нечерда здобував освіту, проте мова не ведеться, що він його так і не закінчив. Зі спогадів черпаємо інформацію, що причиною відрахування із навчального закладу були порушення ним правил громадської поведінки, участь у вуличних бійках і розборах. Згодом ця справа набула значного розголосу, навіть розглядалася на рівні обласного комітету комуністичної партії. Цей факт може бути ключем для потрактування психологічного характеру мистця, вказує на холеричний тип темпераменту, що в значній мірі відбилося і на манері письма, засвідчило її рвуність і не-

стримність.

Вкраплюються у спогади подробиці, важливі для усвідомлення особливостей входження поета у літературний процес. Ще в дев'ятнадцять років, шукаючи себе в літературі, він за творчими порадами звертався до Максима Рильського, певний час листувався з визнаним кляси́ком, отримав від нього благословення на літературну працю (спогади А. Яні) [9, 313]. У часи ідеологічної блокади, категорично відкидаючи ерзаци доби, шукав контактів із непересічними, творчо розкутими особистостями, зокрема спілкувався із неблагонадійними в очах влади російськими поетами Борисом Пастернаком та Владіміром Висоцьким, які схвально відгукнулися про його творчість. З цих мемуарних означень Нечерда постає ексцентричною творчою натурою, невіддільною зовнішнім чинникам, непоступливою перед впливами часу.

Спогади інформативні в плані ознайомлення із творчою робітнею поета. З них, зокрема, дізнаємося, що у літературу він увіходив як російськомовний автор. Його перша збірка *Материк* в одеському видавництві “Маяк” була підготовлена до друку саме російською. Становленню Нечерди як україномовного поета посприяв голова Одеської письменницької організації Іван Рядченко, автор передмови до збірки, який зумів переконати у приналежності його до самобутньої національної літератури. Цей психологічний вплив на формування Нечерди-поета мав вирішальне значення, адже за короткий проміжок часу він переформатував свою першу збірку, подав її до друку вже українською й у такий

спосіб заявив про себе як про оригінального українського мистця.

З масиву мемуарних праць про Б. Нечерду черпаємо інформацію про його приналежність до літературно-мистецького шістдесятництва. Таких свідчень порівняно небагато, однак вони досить промовисті. У спогадах наголошується, що саме збіркою *Материк* завдяки власним модерним мистецьким пошукам він долучився до цього інтелектуального кола. Її вихід у 1963 р. породив жваві обговорення у колах нонконформістської інтелігенції. Зокрема, І. Дзюба у статті *Хлюпни нам, море, свіжі лави*, яка вийшла друком у часописі "Український календар" (Варшава, 1966), аналізуючи розвиток сучасної йому української поезії, з-поміж розмаїття творчих імен (І. Жиленко, Ігор Калинець, С. Йовенко, Л. Скирда, О. Булига) дає високу оцінку творчості мистця: "Борис Нечерда – поет гострої думки суспільницького спрямування, а його складний емоційний малюнок виникає з динамічного контрастування, «взаємотворення» напруженого ліризму й насмішкувато-гіркуватої парадоксальности, гротеску тощо, дечим він нагадує Євгена Плужника, а в чомусь іде від сучасної російської поезії" [1, 476].

Схвальні критичні відгуки про творчість Б. Нечерди прозвучали на семінарі молодих письменників України, який відбувся в Одесі у травні 1963 року. Ці події ретроспекціюються у спогадах його учасників – В. Захарченка, О. Маландія, Д. Шупти і засвідчують входження мистця у розкуте середовище творчих особистостей. Д. Шупта, посилаючись на газету "Молодь України", яка в одному із червневих номерів висвітлювала

цю подію, серед учасників семінару називає А. Бортняка, В. Грабовського, О. Зайвого, В. Захарченка, Б. Нечерду, І. Нижника, С. Реп'яха, В. Сороку, В. Стуса, В. Яворівського [8, 208]. Керівники семінару письменники В. П'янов та В. Іванисенко серед розмаїття творчих особистостей під час пленеру відзначили дебютні твори М. Вінграновського, В. Захарченка, В. Міщенко, В. Стуса, Д. Шупти та ін. Їхня увага була зацентрована й на творчості одеського поета Б. Нечерди, який був наймолодшим серед учасників, однак виявляв особливі здібності в апробації власних й інтерпретації віршів своїх колег. Згадує О. Маландія: "Під час обговорення творів деякі літератори-початківці обмежувалися загальними фразами, а Нечерда виступав як професійний критик. Оцінюючи творчий доробок колег, говорив предметно і конкретно" [9, 255]. Завдяки незалежній манері письма, творчій свободі він здобув авторитет і дружню підтримку київських поетів. Атмосфера розкритості із творчих дискусій переадресувалася на злободенні питання доби – утиски української мови, хрущовську кампанію в боротьбі з формалізмом тощо.

Для Нечерди з часу роботи одеського семінару розпочинається відлік хрущовської відлиги. Зі свідчень авторів спогадів, інтелектуально вільна атмосфера заходу сприяла відчуттю національної приналежності, творчої самодостатності мистця, що стало спонукою для його самоутвердження й увело у київське мистецьке середовище. Б. Нечерда з легкістю вписався в атмосферу столичної молоді, а невдовзі здобув підтримку авторитетного серед шістдесятників

І. Світличного і мав змогу долучатися до творчих зібрань та дискусій, підтримував тісні особистісні контакти із І. Жиленко, П. Засенком, А. Макаровим, В. Стусом, М. Слабошпицьким, Гр. Тютюнником. Для Б. Нечерди то були роки творчого самовираження. Він шукав себе у поезії, виробляв свій стиль, не піддаючись ідеологічним утискам.

У колі шістдесятників гартувався нонконформізм Нечерди, невіддільна зовнішнім впливам особистісна позиція, шліфувалося авангардистське поетичне письмо. Як зазначає літературознавець В. Саєнко, “письменник глибоко сприйняв творчі ініціативи шістдесятників, поставивши їх опорними контрапунктами у своїх творах” [4, 211]. У зв’язку з цим проблема його особистісного вибору в умовах ідеологічного тиску на особистість постає як екзистенційний самовияв автора. Згортання хрущовської відлиги, особливо відчутне у регіонах, віддалених від столиці, підштовхувало поета до інтенсивного пошуку внутрішніх резервів для духового самозбереження. Точку духового опертя (приміром, як і В. Симоненко, інші мистці з провінції) він знаходив лише серед київських нонконформістів і за будь-якої нагоди намагався долучатися до цього інтелектуального кола, приїжджаючи до столиці. “Тим-то шістдесятники Одеси, Львова, Харкова та багатьох інших міст і містечок так рвалися до Києва, в якому ще жив дух опору ідеології, дух новацій – культурних та політичних” [9, 201], – слушно зазначає у спогадах про поета І. Жиленко.

Тотальний наступ на короткотривалі демократичні процеси, арешти в середовищі інакодумної інтелігенції

підштовхнули Нечерду до індивідуальної форми протесту, пов’язаної із абсолютним неприйняттям і відстороненням від зовнішніх впливів. Свою рішучу незгоду із абсурдною дійсністю він висловлював цілковитим ігноруванням офіційних ідеологічних приписів, нестандартним мисленням і поведінкою, навіть манерою одягатися і спілкування. Його життєва позиція кардинально розходилася із суспільною ідеологією, цілковито суперечила їй. Як наслідок, за свою незалежну поведінку Нечерда зазнавав каральних санкцій: “то розсипалася у видавництві вже набрана книжка, то інспірувалася розносна стаття, в якій автор звинувачувався в дешевому епатажеві, богемщині та інших, «неприпустимих для українського радянського поета» гріхах” [5, 13]. Свою незгодну позицію у відповідь на дії влади висловлював тим, “що впродовж 1972-1978 рр. він мовчав, не приймаючи соцреалістичної кон’юнктури” [4, 214]. Згідно із гіпотезою С. Стриженюка, однією з причин творчого мовчання Б. Нечерди, “могло бути те, що поет підтримував знайомство з В. Стусом” [Цит за: 4, 214]. Проте таке припущення вважатимемо занадто однозначним.

У збірці спогадів акцентується увага на приятельських і творчих взаєминах Бориса Нечерди із Василем Стусом, які зберігалися, як відомо, до першого ув’язнення поета-дисидента. Стус високо оцінив його ранній поетичний набуток, підтримував із ним особисті стосунки, стежив і позитивно відгукувався про його творчість. Підтверджує такі взаємини черкаський поет В. Захарченко: “Пам’ятаю, як він (В. Стус – О. Р.) носив із собою книжку Нечерди

“Барельєфи” і на ходу, коли ми йшли в Києві на трамвай, і у трамваї декламував напам’ять один за одним естампи й висловлював своє здивування, давав їм найвищі оцінки» [9, 219]. Стусові особливо імпонувала нечердинська манера письма, його ускладнена метафорика, особливе чуття слова, про що він схвально висловиться у своїх ранніх літературознавчих працях *Най будем щирі, На поетичному турнірі*.

Проте із часом Б. Нечерда сприймається Стусом амбівалентно, ставлення до поета в нього різко змінюється, аж до цілковитого заперечення його творчості. Прояснюють таку різку трансформацію у їхніх взаєминах Стусові невольничі листи до рідних та друзів. У ранніх табірних епістолах за інерцією трапляється захоплення його доробком: “...вийшла збірка Нечерди *Літак у краплині бурштину* (знай наших!)” [6, 18]. Поет звертається через рідних до О. Орача з проханням придбати і надіслати її. Однак після прочитання думка про нього різко переминюється: “Більше було прикро, що такий хлопець звівся зовсім на ніщо, коли не сказати коротше. Різностильність, несмак, залицання й самококетерії на одеському (та й чи такому?) суржику” [6, 35]. Вже в пізніших Стусових листах зустрічаємо цілковите розчарування від його творчості, де він зневажливо висловлюється про Нечерду як поета, вказує на його творчу деградацію і духову заскорузлість. Його доробок реціпіюється як віддзеркалення літературного процесу, скутого ідеологічними рамками соцреалізму. Йдеться про це в листі до дружини від 6 червня 1977 р.: “Від Олега дістав словники, збірки

– дві його і чортовиння Б. Нечерди. Не знаю, що цей незлецький колись поет писав упродовж 1972-[197]7 р., але коли таке, як ця збірка, то я йому не заздрю. Їй-Богу, укр[аїнська] поезія стала будинком розпусти – фе!” [6, 270].

Прояснюють мотиви творчого згасання (через що у листах з таборів висловлював невдоволення В. Стус) спогади про Б. Нечерду. Довідуємося, що поетові збірки перш ніж потрапити до читача піддавалися жорстким цензурним втручанням, внаслідок чого мистецьки вартісні вірші або вилучалися, або через редакторські правки втрачали свою художню якість. П. Засенко згадує, як до плзну київського видавництва “Молодь” за 1969 р. вдалося включити збірку Б. Нечерди *Поезії*. Невдовзі вона вийшла друком у дуже спотвореному вигляді, зі слів автора – “одні палітурки”. Мемуарист констатує: “Більшу половину рукопису було вилучено, справді з вибраного залишилося перебране – тонюсінька книжечка вийшла у світ аж 1970 року” [9, 213]. Відповіддю на розгул цензури була шестирічна творча мовчанка поета. Повертається він до читача книжкою лірики *Танець під дощем*, яка вийшла друком в одеському видавництві “Маяк” лише 1978 року. Можемо припускати, що зазначені збірки, потрапивши в поле зору В. Стуса, викликали в нього справедливу негативну реакцію і цілковите неприйняття, оскільки художньо вартісних творів через цензурне втручання у ній фактично не залишалось. Як наслідок, образ Б. Нечерди реціпіюється В. Стусом двопланово, у двох часових вимірах і складає його суб’єктивну оцінку про

поета, відмінну від усталених характеристик.

Сучасні дослідники творчість поета розглядають у літературно-мистецькій площині “тихої” лірики, зауважуючи у ній філософську самозаглибленість, ескапічне відсторонення від світу абсурду, занурення у внутрішні онтологічні глибини. У спогадах цей феномен не потрактовується, однак його ознаки надто виразні. Автори мемуарів вказують на те, що поезія Б. Нечерди позбавлена галасливої патетики й риторики, сконцентрована на пізнанні внутрішнього світу людського буття, універсалізації її мікрокосму. Як наголошує в спогадах поет Борис Олійник: “Бориса Нечерду, прилученого до шістдесятників, вирізняла з-поміж інших новобранців” (за висловом Леоніда Новиченка) “спокійна самодостатність. Йому не потрібна була естрада і велелюддя для самоствердження і самовтіхи. Він не скорописав, а творив глибоку поезію не лише на день минуций” [9, 258]. Його поезія виявляє дотичність і стає суголосною творчості найвиразніших представників «тихої» лірики В. Підпалого, Л. Талалая, Л. Чередниченка, В. Яринич та ін.

У спогадах автори, згадуючи Б. Нечерду, вдаються до цитації його поезії. У такий спосіб своє суб’єктивне бачення авторського світу вони співвідносять із творчим універсумом мистця, підтверджуючи документалізм власного мемуарного мислення. Наявні цитації поезій Б. Нечерди у колективних спогадах означені співвідношенням фактологічного мислення авторів із творчістю поета, внаслідок чого простежується взаємонашарування, взаємопроникнен-

ня художніх і документальних складників, на основі яких постає цілісний текст. Вірші поета у канві спогадів підсилюють фактологічне мислення мемуариста, естетично обрамлюють хід його думки. До прикладу, П. Перебийніс, щоб не вдаватися до автохарактеристик Нечерди, його сутність передає віршем: “Здеколи спада на думку раптом, / що складніш існую, ніж чекав, – / сам в собі відбитий многократно, / мов потрапив межі двох дзеркал: / рук повтори, погляду й секунди.../ множаться відбитки, мов джмелі.../ дальшають скеровані в нікуди, достовірні копії мої... [9, 267].

Схожі сентенції віднаходимо у спогадах П. Засенка, В. Сподарця, В. Полтавчука, інших авторів. Під цим кутом зору увиразнюються, проглядаються фактографічні свідчення, які сприяють усебічній характеристиці поета, виявляють можливості структурування його творчості, ідентифікації його індивідуального стилю.

В останній період, висвітлений найдетальніше очевидцями, попри матеріальну скруту, життєві негаразди (“Постійна побутова невлаштованість, на дрип’я витріпані нерви” (П. Засенко) [9, 215], мистець не зраджував своїй внутрішній природі. Поет залишався самотнім, потребував власного житла, важко хворів, при цьому зловживав алкоголем (“Біди звалилися на поета зусібіч. Тому, мабуть, і пив в останній рік життя, хоча і до цього в непитущих не ходив” (О. Ляшко) [9, 244]. Автори спогадів запам’ятали його абсолютно незахищеним, при цьому твердим і непіддатливим зовнішнім впливам. Мав свої пристрасті, якими

рятувався від абсурдної дійсності – чеканив по бронзі, малював, колекціонував старожитності (“Борис був істинним мистцем. Чудово карбував по металу, вирізав по дереву, малював картини й оформляв, як графік, книжки. У цих роботах, як і в його віршах, видно тверду, а подекуди навіть різку руку майстра” (Д. Шупта) [9, 312]. У такий спосіб мистець заповнював нішу душевної дисгармонії, знаходив можливості абстрагуватися від зовнішнього світу. Як і кожен мистець, про що слушно зазначає М. Коцюбинська, своїм завданням бачив “Освоїти собою той простір внутрішньої свободи, який утворюється між людьми і зберігається, навіть якщо в ньому залишається єдина людина” [2, 27]. Модель мемуарної біографії Б. Нечерди, сформована крізь призму колективних спогадів, дає змогу відтворити сутність авторської самосвідомості, означити його психологічні стани, акцентувати на вподобаннях і смаках, які різною мірою відбилися на поетичній творчості автора і визначили його індивідуальний стиль.

Збірка спогадів *Я жив як міг, я не лукавив...* має важливе значення для прочитання цілісної біографії поета. У літературознавчій науці такі мемуарні матеріали цінні тим, що дають змогу деталізувати життєпис автора, уникнути спокуси гіперболізування його імені, поставити заслін ідеалізації. Принцип колажування дозволяє у різноманітному масиві сфокусувати неспотворений образ автора у контексті епохи, простежити його творчу еволюцію, коло спілкування, увиразнити індивідуальні риси. Б. Нечерда постає неперепутною особистістю,

зауважується його нонконформізм, прочитується належність до покоління шістдесятників, унаочнюються взаємозв'язки із його представниками. Попри суб'єктивну манеру мемуарної розповіді, об'єктивується сутнісний образ поета справжнього, позбавленого риторичних прикрас і пафосних оцінок.

Bibliography and Notes

1. Дзюба Іван, *“Хлюпни нам, море, свіжі лави”*, [у:] *Idem, 3 криниці літ: У 3 томах*, Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія” 2006, Т. 1.
2. Коцюбинська Михайліна, *Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури*, Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія” 2008, 70 с.
3. Нечерда Борис, *Вибрані твори*, Одеса: Маяк 2004, 608 с.
4. Саєнко Валентина, *“Ярешківський одесит, або Мамай без коня”: творчість Бориса Нечерди (критико-літературознавчий дискурс)*, *“Рідний край”* 2012, № 2, с. 202–220.
5. Слабошпицький Михайло, *Вибір Бориса Нечерди*, [у:] *Нечерда Борис, Вибрані твори*, Одеса: Маяк 2004.
6. Стус Василь, *Твори : у 4 т., 6 кн.*, Львів: Просвіта 1994, Т. 6, кн. 2, 264 с.
7. Федюк Тарас, *Зледеніння. “Квадро” – новий роман знаного поета, “Чорноморські новини”* 03.07.1996.
8. Шупта Дмитро, *Зустрічі з Василем Стусом*, [у:] *Одеська хвиля-3. Документи, твори, спогади в'язнів сумління / Упор. П. Отченашенко, О. Різників, Д. Шупта*, Одеса: Друк 2008, 320 с.
9. *“Я жив як міг, я не лукавив...”. Літературна спадщина Бориса Нечерди: Спогади про письменника / Упорядник І. Задоя*, Одеса: Астропринт 2010, 416 с.